

УДК 141.7:316.62

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.30.15>

КОНЦЕПЦІЯ МАСОВОГО СУСПІЛЬСТВА ХОСЕ ОРТЕГІ-І-ГАСЕТА

Ольга Рилова

*Черкаський державний технологічний університет,
факультет гуманітарних технологій,
кафедра філософських і політичних наук
бул. Шевченка, 460, 18000, м. Черкаси, Україна*

У статті розглянуто концепцію масового суспільства відомого іспанського філософа Хосе Ортеги-і-Гасета, який розвиває думку про занепад сучасного суспільства у зв'язку з пануванням бездуховної, позбавленої будь-яких прагнень «пересічної людини». Метою статті є проведення історико-філософської реконструкції проблеми масового суспільства та здійснення порівняльного аналізу поглядів ученого з ідеями К. Маркса, Ф. Енгельса, О. Шпенглера та Ф. Ніцше. Прослідковується зв'язок між появою «масової людини» та розвитком європейської історії починаючи з часів Римської імперії, котра, на думку Х. Ортеги-і-Гасета, занепадала внаслідок «повстання мас», до початку ХХ століття. Однак, на відміну від К. Маркса та Ф. Енгельса, філософ розглядає «повстання» не як революцію, а як бунт. Демонструється, що зовсім не «класові» установки і не «підступність імперіалізму», а саме антигуманістичні ідеї, нав'язані мільйонам людей у тоталітарних суспільствах, стали причиною трагедій минулого століття. Визначаються причини виникнення, закономірності розвитку та наслідки, до яких призводить формування масового суспільства, а також місце і роль «сучасного варвара» в цих процесах. Стверджується, що катастрофічне зниження рівня культури, соціальної активності і творчості може призвести до загибелі західної цивілізації. Акцентується на руйнуванні демократичних ідеалів та розвитку дегенеративних процесів у сучасному світі, зупинити які може тільки об'єднана Європа. Дається вичерпна характеристика «масової людини», наголошується на відсутності в неї традиційної культури, що призводить до духовної деградації та падіння моралі. Для Х. Ортеги-і-Гасета «людина маси» – це не знедолений та експлуатований трудівник, готовий до революційної боротьби, а перш за все середній індивід, котрий відчуває себе таким як всі. Накреслюється проблема витіснення «духовних еліт» із традиційних для них галузей – політики, науки, мистецтва. Знеособлена маса замість того, щоб дотримуватися рекомендацій «елітарної» меншості, виступає проти неї. Робляться висновки про зв'язок сучасних історичних та соціальних трансформацій із виходом маси на авансцену ХХ століття.

Ключові слова: масове суспільство, маса, більшість, меншість, масова людина, пересічна людина, варвар, бунт мас.

Масове суспільство є предметом дослідження в багатьох галузях знання, зокрема, філософії, соціології, культурології, політології, психології тощо. Серед авторів, які здійснювали аналіз масового суспільства, варто згадати Г. Лебона, Г. Тарда, Е. Фромма, Г. Арндт, К. Мангайма, А. Тоффлера, С. Маклюєна, Р. Міллса, К. Ясперса, Г. Маркузе та інших. Особливе місце в цій плеяді займає відомий іспанський філософ, соціолог, есеїст Хосе Ортега-і-Гасет (1883–1955). Він присвятив проблемі масового суспільства цілу низку творів, найбільш відомим з яких є «Бунт мас». Ця праця являє собою аналіз конкретних явищ та ситуацій початку ХХ століття, з яких поступово формується теорія «масового суспільства». Есе було опубліковано у 1930 році і поступово стало, без сумніву, однією з найвпливовіших книг сучасності. Як стверджує сам автор, ця книга є свідченням «трі-

юмфу гіпердемократії» [1, с. 20]. Крім того, її можна вважати першою спробою створити цілісну теорію «масового суспільства» в її найбільш завершеному вигляді.

Мета статті – аналіз та історико-філософська реконструкція проблеми масового суспільства у творчості Х. Ортеги-і-Гасета. Для цього варто розв'язати такі завдання: проаналізувати роботу Х. Ортеги-і-Гасета «Бунт мас», присвячену проблемі масового суспільства, а також провести порівняння поглядів іспанського філософа з ідеями К. Маркса, Ф. Енгельса, О. Шпенглера та Ф. Ніцше, чії роботи виступили основною джерельною базою.

Хід розгляду проблематики, визначеної у статті, зумовлений теоретико-методологічними напрацюваннями зарубіжних та вітчизняних авторів. Зокрема, вагомий внесок у дослідження ідеї масового суспільства здійснили такі зарубіжні науковці, як П. Андерсон, В. Асакавічюте, С. Бюхлер, І. Мюрберг, Р. Рауті, М. Хаас та ін. Деяких аспектів масового суспільства і творчості Х. Ортеги-і-Гасета торкалися у своїх працях такі сучасні українські дослідники, як А. Бойко, Л. Васильєва, І. Вегеш, Р. Войтович, Н. Доній, Л. Дротянко, О. Марущак, І. Михайлин, Ю. Омельченко, М. Петрушкевич, Ю. Серова, О. Терешкун, М. Чабанна та ін.

Розглядаючи масове суспільство, Х. Ортега-і-Гасет характеризує його як світське, плебейське та вульгарне, засноване на особистих інтересах, дешево та неякісне, неоригінальне, урбанізоване тощо. Ключове питання, яке ставить філософ у своєму есе: чи може розвиватися суспільство, що спирається на маси? І дає негативну відповідь на нього.

«Бунт мас» Х. Ортега-і-Гасет писав у роки, які ознаменувалися політичною та економічною кризою в Європі та Америці, у час, коли Іспанія стояла на порозі громадянської війни, в Італії зароджувався фашизм, у Німеччині – нацизм, а у Радянському Союзі – сталінізм. На початку ХХ століття суспільні настрої в розвинених країнах поступово змінювалися, стаючи дедалі більш песимістичними. На зміну відчуттям піднесення та безпеки, які панували протягом майже усього ХІХ століття, прийшли похмурі передчуття глобальних катастроф. Зникла віра в подальший прогрес.

Усе це вказувало на руйнування демократичних ідеалів та принципів і, можливо, на руйнування європейської цивілізації загалом. І відповідальність за це філософ покладає на маси. По всій Європі неосвічена більшість узурпувала місце компетентної меншості. «Для сьогоденного дня характеристично, що простий ум, знаючи, що він простий, наслідують проголошувати своє право на простацтво і, де хоче, накидає його» [1, с. 21].

Ця нова більшість, «пересічна людина», звільнилася від гніту традиційної влади, пішла на пошуки нових «героїв» і знайшла їх у Франко, Муссоліні, Гітлері та Сталіні. Ситуація в Європі початку ХХ століття – це нестабільність та занепад, спричинені індустріалізацією та урбанізацією, демографічним вибухом, зростанням бюрократії та майже всеохопною грамотністю, котра, однак, не підвищувала інтелектуального рівня звичайних людей, а лише робила їх більш уразливими для пропаганди. Х. Ортега-і-Гасет вважає, що нова диктатура є далекою від створення нового суспільства, вона лише знищує старе. Новий тип пересічної або «масової людини» «не репрезентує якоїсь нової цивілізації, що бореться із старою; він є голим запереченням, за яким криється чистий паразитизм» [1, с. 150]. Ідеї, норми та принципи як основи традиційного суспільства можуть створюватися та підтримуватися лише освіченими елітами. «Коли бракує всіх цих речей, немає культури, а є, в найвужчому сенсі слова, варварство» [1, с. 59]. На думку філософа, бунт мас є «вертикальною навалою варварів» зі сторони середнього та нижчого класів, що траплялося і раніше, особливо в Римській Імперії. Таким чином, на початку ХХ століття людство вкотре опинилося «під брутальною владою мас» [1, с. 21].

Х. Ортега-і-Гасет констатує, що людство живе в період «межичасся, прогалини між двома історичними епохами» [1, с. 144], період хаосу, що почався у IV столітті; воно переживає смертні муки Римської Імперії перед більш тривалими темними століттями. Причому падіння Риму філософ пояснює піднесенням мас: «Історія Римської Імперії – це також історія повстання та влади мас, що засмоктують та розкладають правлячі меншини і самі займають їх місце. Тоді також виникає явище накопичення, пересичення» [1, с. 21]. Це відсилка до ідеї бруталності «мас», чим сповнений весь твір Х. Ортега-і-Гасета.

«Бунт мас» можна вважати свого роду антиподом «Маніфесту комуністичної партії». Хоча іспанський філософ бачив тиранію там, де К. Маркс та Ф. Енгельс бачили звільнення, він приймав і підтримував основну ідею марксизму: ідею повстання, що здійснюється масами (пролетаріями) проти правлячих класів. Звичайно, К. Маркс та Ф. Енгельс пророкували майбутню «революцію», у той час як іспанський філософ писав про «бунт». «Бунт» – це метафора дегенеративного процесу або хвороби, яка охоплює суспільство на усіх рівнях, це майже метафора сучасності. Але, мабуть, найбільша відмінність між К. Марксом та Х. Ортега-і-Гасетом полягає в тому, що останній не розглядає економічні причини ситуації, що склалася, як пріоритетні. Він вважає, що в конфлікті демократичних ідеалів рівність перемогла свободу, але має на увазі не економічну рівність. «Пересічна людина» – це не працівник заводу, не вантажник, навіть не представник певного соціального класу. Це просто середньостатистична людина, в якій відсутня індивідуальність. Її єдині характеристики – неосвіченість, вульгарність та відсутність ідентичності. Свого часу К. Маркс сподівався, що численні принижені та розлучені, іноді організовані пролетарії повстануть проти своїх гнобителів. І нині ми з легкістю можемо пригадати такі ситуації, адже у XIX та XX століттях класова боротьба проявилася в багатьох страйках, заворушеннях, масових рухах, радикальних організаціях та революціях. «Збунтована маса» Х. Ортега-і-Гасета, яка є деструктивно авторитарною, навпаки, означає загибель марксистських сподівань.

Таким чином, масова людина Х. Ортега-і-Гасета схожа на відчужену людину, яка фігурує в марксистських творах. Вона – та сама порожня оболонка, що й «одновимірна людина» Г. Маркузе або «авторитарна особистість», діагностована М. Хоркхаймером та Т. Адорно. Але, на відміну від Х. Ортега-і-Гасета, в них «масова людина» – це, перш за все, експлуатована жертва елітарних груп.

Головним авторитетом у проблемі мас для Х. Ортега-і-Гасета був, звичайно, не К. Маркс. Іспанський філософ перебував під впливом О. Шпенглера з його «Присмерком Європи» (1918). Поряд із такими ідеями, як «стадність» та «варварство» технічної спеціалізації, О. Шпенглер підштовхнув Х. Ортега-і-Гасета до ідей перетворення демократії на масову тиранію та суїцидальних тенденцій прогресу і цивілізації. О. Шпенглер стверджує, що всезагальною стадією розвитку усіх культур наприкінці їх життєвих циклів є «цезаризм», тобто такий спосіб управління, котрий, незважаючи на всі державно-правові формулювання, є абсолютно безформним за своєю внутрішньою суттю [2, с. 459].

На вершині кожної цивілізації стоїть «світове місто», жителі якого дуже схожі на «пересічних людей» Х. Ортега-і-Гасета: замість розмаїття форм народу, що зростав на землі, з'являється новий кочівник, паразит, мешканець великого міста, чиста, відірвана від традицій, породжена безформною масою людина фактів, іррелігійна, інтелігентна, безплідна, сповнена глибокої антипатії до селянства (і до його вищої форми – сільської шляхти) [3, с. 165]. У руках «безплідного паразита» висока культура минулого, про яку більше не дбає «сільська шляхта», гине, як вирвана з коренем квітка: до світового міста належить не народ, а маса. Її безглуздість щодо будь-якої традиції, що означає боротьбу

проти культури (шляхти, церкви, привілеїв, династії, конвенції в мистецтві, меж пізнавальних можливостей науки), її гострий та холодний розум, що перевищує селянську тямущість, її натуралізм абсолютно нового зразка, який у своєму прагненні назад далеко випереджає Сократа та Ж.Ж. Русо і спирається у всьому, що стосується сексуального та соціального, на первісні інстинкти та стани, те саме *panem et circenses*, яке нині знову з'являється під виглядом боротьби за збільшення заробітної плати, – усе це означає порівняно з остаточно завершеною культурою певну виключно нову, пізню та безперспективну форму людської екзистенції, якої разом із тим неможливо уникнути [3, с. 166].

Очевидно, що Хосе Ортега-і-Гасет заперечує фаталізм Освальда Шпенглера, можливо, вважаючи його занадто оптимістичним (зрештою, О. Шпенглер переносить занепад Західної Цивілізації на XXII століття), але в будь-якому разі він застосує свою ідею занепаду до сучасного суспільства, трансформуючи негативні погляди О. Шпенглера відповідно до власних цілей.

Відлуння «цезаризму» О. Шпенглера у Х. Ортега-і-Гасета має іронічний характер у контексті схвалення діяльності Цезаря наприкінці «Бунту мас». З одного боку, він називає державу найбільшою небезпекою, яка нині загрожує цивілізації, вбачаючи в її звеличенні та зростанні її впливу тінь римського гноблення та стверджує, що «такою була жалюгідна доля античної цивілізації... Вже за часів Антонінів (II століття) держава мертвою зверхністю тяжіє над суспільством. Суспільство впадає в рабство і вже не вміє жити інакше, як на службі держави. Усе життя бюрократизується. Що тоді робиться? Бюрократизація життя приводить до його занепаду, і то в усіх ділянках» [1, с. 94]. З другого боку, відхід від «імперії мас» Х. Ортега-і-Гасет бачить саме в омолодженні, відродженні чогось на зразок державної організації в європейському масштабі. Тому він і звертається до Цезаря як до однієї з двох «ясних голів» античного світу (другим був Темістокл). Як Цезар колись вказав шлях до сучасної держави, так і якась нова харизматична особистість має нині вказати шлях до об'єднання Європи. «Ледве європейські нації заокруглились у сучасних зарисах, як довкруги них і під ними виринула, наче тло, Європа» [1, с. 142]. Іншими словами, тільки проект об'єднаної Європи може протистояти її «занепаду». З цієї причини, на думку філософа, необхідно повернутися до досвіду Цезаря, у той же час не сильно зважаючи на його випадки проти державної влади Республіки, котра стала корумпованою унаслідок розширення та масовізації: «Тому, що справжні вибори були неможливі, довелося їх фальшувати, і кандидати організували боївки – з військових ветеранів та циркових атлетів, – що мали тероризувати виборців і розбивати урни».

Без правдивого голосування демократичні інституції висять у повітрі. «Республіка – це пусте слово», – сказав Цезар» [1, с. 126]. Він як людина, яка має «найбільший дар», дивиться за межі класичного полісу в нову інтернаціональну державу. Таким чином, сама Імперія виступає образом майбутнього об'єднання Європи, хоча вона також є образом гноблення, занепаду та варварства мас. Х. Ортега-і-Гасет нічого не робить, щоб подолати цю суперечність. Тільки у посланні він заявляє: «Загальновідомо, що імперія Августа є протилежністю того, що хотів створити його названий батько» [1, с. 156]. Однак, очевидно, що Цезар із нетерпінням чекав того кошмару, який Х. Ортега-і-Гасет називає «найбільшою небезпекою».

Важко зрозуміти, яким чином позитивний тип держави, ідеал Цезаря, може врятувати нас від негативного типу, встановленого Августом, особливо якщо центральна проблема «мас» пов'язана з певними недоліками природи пересічної людини. І Х. Ортега-і-Гасет, і О. Шпенглер багато чим зобов'язані іншому «ворогу повсякденності», Фрідріху Ніцше, котрий, хоча у нього і не було Франко, Міссоліні, Гітлера та Сталіна, на яких можна

було б посилатися як на докази некомпетентності «пересічної людини», все ж багато знав про націоналізм та соціалізм як про прояви «стадного інстинкту»: «Загальна деградація людини аж до тієї «людини майбутнього», в якій туполобі й порожньоголові соціалісти вбачають свій ідеал, – звиродніння і здрибнення людини до рівня досконалої стадної тварини (або, як вони кажуть, людини «вільного суспільства»), перетворення людини на карликову тварину з рівними правами і домаганнями можливе, в цьому немає жодного сумніву! А хто колись продумав цю можливість до кінця, той, на відміну від інших, знає на одну огиду більше...» [4, с. 203].

Х. Ортега-і-Гасет описує не стільки «огиду» Ф. Ніцше, скільки подив розчарованої людини, яка зіштовхнулася з жахливим парадоксом, що лібералізм у момент свого тріумфу виглядає як поразка. І хоча стадна тварина Ф. Ніцше вмотивована неповагою до того, щоб терпіти все, що добре і «шляхетне», «масова людина» Х. Ортега-і-Гасета здається більш самовдоволеною, ніж мстивою, вона дивиться у дзеркало, нічого не бачить, озираючись назад, і вірить, що є вищою істотою. «Вона задоволена з себе такої, якою вона є» [1, с. 52].

Голос Ф. Ніцше був лише одним із багатьох в останні десятиліття XIX століття, хто допоміг закріпити песимістичний погляд на людську природу, що лежить в основі міського натовпу О. Шпенглера та пересічної людини Х. Ортега-і-Гасета. Натуралізм у літературі, який О. Шпенглер сприймав як символ занепаду, зображував звичайну людину пішаком навколишнього середовища та спадковості, а часто і жертвою великих колективних сил: економічної кризи та безробіття, заворушень, революцій та війни. Символізм та декадентський рух запропонували подивитися на проблему з іншого боку: пересічна людина не могла мати ніякого відношення до високого мистецтва, недоступного для розуміння всіма, крім посвячених. Хоча Х. Ортега-і-Гасет не дає розширеного аналізу «нових інтелектуалів» або більш складного парадоксу культури, що породжує анархію, він дає йому загальну характеристику: «Не варто ідеалізувати сучасну кризу, пояснюючи її як конфлікт між двома кодексами моралі чи двома цивілізаціями – однією, що хиріє, і другою, що світає. Маса просто обходить без будь-якої моралі... Як можна було повірити в аморальність життя? Без сумніву, лише тому, що вся сучасна культура і цивілізація приводить нас до цього переконання. Тепер Європа пожирає болючі наслідки своєї духовної поведінки. Вона без застережень прийняла блискучу, але позбавлену коріння культуру» [1, с. 149–150].

Свої уявлення про духовну поведінку Європи Х. Ортега-і-Гасет резюмує у главі «Варварство спеціалізації». Там він стверджує, що масова людина є прямим творінням цивілізації XIX століття, котра своєю чергою походить із необмеженого поступу науки і техніки. Потім з'ясовується, що «прообраз маси» – це не неграмотний бандит, а «сучасний науковець». Через спеціалізацію «сама наука – база нашої цивілізації – обертає його автоматично в масу; себто робить з нього примітива, модерного варвара» [1, с. 85]. Таким чином, найбільш типовий різновид масової людини – це «учений неук», який «прекрасно «знає» свій маленький закуток всесвіту» і тому у всіх інших питаннях вважає себе «знавцем» [1, с. 87].

«Цей стан «глухоти», непокірності супроти вищих інстанцій, який я повторно вивів як характеристику маси, досягає свого вершка в оцих частинно кваліфікованих людях. Вони – символи і у великій мірі носії сучасної влади мас, а їхнє варварство – це безпосередня причина деморалізації Європи.

З другого боку, це найясніший і найконкретніший приклад того, як цивілізація минулого століття, покинута на самоплив, відразу пустила цей паросток примітивізму і варварства» [1, с. 88]. У той час як «Римська імперія зліквідувалася через брак техніки» [1, с. 72],

проблема сучасного суспільства майже протилежна. Нині технічний прогрес реальний і Х. Ортега-і-Гасет цінує його. «Але тепер банкрутує людина, бо вона не може тримати кроку з поступом своєї власної цивілізації» [1, с. 72]. Тобто у варварського спеціаліста є тільки власний інтерес та інтерес до його особливої галузі у збиток загальній культурі: «Суспільне керівництво попало в руки людини, байдужої до засад цивілізації» [1, с. 65].

Есе іспанського філософа містить також його погляди на історію, засновані на уявленнях про нелегітимність будь-якої великої держави та циклічність соціального регресу, якого неможливо уникнути. Хоча він стверджує, що не є детерміністом і що в історії все можливе.

У своєму творі Х. Ортега-і-Гасет зазначає: «Як загально відомо, я обстоюю радикально аристократичне тлумачення історії» [1, с. 22]. Звичайно він не був першим, хто дотримувався такої думки про історію, про загальні закони, що визначають долю людства, і про те, що сама природа людської реальності робить структуру соціального існування людей неодмінно ієрархічною. У різні часи та в різних регіонах завжди існувала впевненість у тому, що люди поділяються на кращих та гірших. Дійсно, тільки сучасний період проголосив рівність усіх людей в онтологічному плані. Нині немає змоги заглибитися в це питання, суть лише в тому, що воно залишається однією з найгостріших проблем людства і потребує глибокого філософського аналізу. Таким чином, формується враження, що заслуга автора «Бунту мас» полягає в тому, щоб чітко сформулювати цю проблему. Х. Ортега-і-Гасет стверджує: «Людське суспільство, хоч-не-хоч, є завжди аристократичне самою своєю істотою» [1, с. 22], хоча «Європа ціле сторіччя по-страусячому ховала голову в пісок, щоб не помітити такого очевидного факту» [1, с. 89].

Незважаючи на те, що Х. Ортега-і-Гасет ухилився від розвитку та детального пояснення своєї доктрини, «Бунт мас» є серйозною спробою усвідомити феномен масового суспільства, котрий не втрачає своєї актуальності і у XXI столітті.

Ідеї, викладені філософом у цьому творі, можуть бути якнайкраще зрозумілими в контексті глобальних історичних та соціальних трансформацій двох останніх століть. Наш час, котрий починається з Французької революції, характеризується поступовим усуненням юридичної та політичної нерівності між людьми. Егалітаризм став метою багатьох ідеологічних доктрин та політичних рухів. Фактично, демократичні тенденції, сформульовані у цей час, визначають зміст сучасних соціальних процесів. Грандіозні історичні зміни, що охопили Європу та увесь світ, привернули до себе значну увагу багатьох видатних дослідників.

Управління та ідеологія, наука та освіта, мистецтво та література, одним словом, уся сфера духовного виробництва, котра до цього часу завжди перебувала в руках невеликої частини населення, чоловіків та жінок, котрі займали високі позиції в суспільстві, виявилися доступними «брутальній» та «примітивній» більшості. Маса, котра в попередні епохи перебувала на задньому плані суспільної сцени, нині вийшла вперед, до рампи і є головною дійовою особою. Протягом XX століття вона пройшла довгий шлях від некерованого натовпу до цілком зорганізованої спільноти з власною культурою.

Список використаної літератури

1. Ортега-і-Гасет Хосе. Бунт мас. Нью-Йорк : Видання Організації оборони чотирьох свобод України, 1965. 158 с.
2. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологи мировой истории. 2. Всемирно-исторические перспективы / Пер. с нем. и примеч. И.И. Маханькова. Москва : Мысль, 1998. 606 с.

3. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 1. Гештальт и действительность / Пер. с нем., вступ. ст. и примеч. К.А. Свасьяна. Москва : Мысль, 1998. 663 с.
4. Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / Пер з нім. А. Онишко. Львів : Літопис, 2002. 320 с.

MASS SOCIETY CONCEPT BY JOSE ORTEGA-Y-GASSET

Olha Rylova

*Cherkasy State Technological University,
Faculty of Humanities Technologies,
Department of Philosophical and Political Sciences
Shevchenka boul., 460, 18000, Cherkasy, Ukraine*

The article considers the theory of mass society by the famous Spanish philosopher José Ortega-y-Gasset, who develops the idea of the decline of modern society because of the dominance of the average person deprived of spirituality and aspiration. The purpose of the article is to make a historical and philosophical reconstruction of the problem of mass society and carry out a comparative analysis of the scientist's views with the ideas of K. Marx, F. Engels, O. Spengler and F. Nietzsche. A connection between the emergence of the "mass man" and the development of European history is traced from the Roman Empire, which, according to José Ortega-y-Gasset, fell under the influence of the "revolt of the masses" to the beginning of the 20th century. However, unlike K. Marx and F. Engels, the philosopher considers "revolt" to be a rebellion rather than a revolution. It is shown that anti-humanistic ideas imposed on millions of people in totalitarian societies, rather than "class" attitudes and "intrigues of imperialism" have caused the tragedies of the last century. The causes of mass society formation, patterns of its development and consequences, as well as the place and role of the "modern barbarian" in these processes are determined. It is argued that a catastrophic decline in cultural level, social activity and creativity can lead to the death of Western civilization. The emphasis is on the destruction of democratic ideals and the development of degenerative processes in the modern world, which can be stopped only by united Europe. An exhaustive description of the "mass man" is given, the absence of a traditional culture is indicated, which leads to spiritual degradation and a decline of morality. For José Ortega-y-Gasset, the "mass man" is not a dispossessed and exploited worker, ready for a revolutionary feat, but above all an average individual who is like everyone else. The problem of "spiritual elites" ousting from their traditional areas of politics, science, and art is outlined. Depersonalized mass opposes the "elite" minority instead of following its recommendations. The author makes conclusions about the connection of modern historical and social transformations with the emergence of the masses on the footlights of the twentieth century.

Key words: mass society, mass, majority, minority, mass man, average man, barbarian, revolt of the masses.